

Ik ben een druggebruiker, maar wel een fatsoenlijke!

Religie en normen en waarden
in de levensverhalen van mensen
in de Amsterdamse drugsscene

Greta Huis

Eburon
Utrecht 2025

ISBN 978-94-6301-575-2

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht
www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

© 2025 De auteur. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n). Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

Gebruikte afkortingen	11
Woord vooraf	13
Inleiding	17
 HOOFDSTUK 1	
Het onderzoeksveld: een verkenning	23
1.1 De aanloop	23
1.2 Context onderzoeksveld	25
1.2.1 De Amsterdamse drugsscene (1960-2010)	26
1.2.2 Een korte geschiedenis van het Drugspastoraat	36
 HOOFDSTUK 2	
De onderzoeksstrategie: de Gefundeerde Theorie	43
2.1 De vier onderzoekpijlers	44
2.2 Twee stromingen van de Gefundeerde Theorie	46
2.3 De vier onderzoekstappen van Fred Wester	53
2.4 Samenvatting	57
 HOOFDSTUK 3	
De narratieve benadering en de geleefde religie-benadering	59
3.1 Levensverhalen	60
3.2 Varianten van levensverhalen: de drie datasoorten	64
3.3 De geleefde religie-benadering	66
3.4 Relevante studies met de Gefundeerde Theorie en biografische data	69
3.5 Samenvatting	82
 HOOFDSTUK 4	
Ik ben een druggebruiker, maar ik heb normen en waarden	85
De narratief-biografische interviews	
4.1 Narratief-biografische interviews: verzameling, transcriptie en analyse	85
4.2 Bevindingen analyse narratief-biografische interviews	88
4.2.1 Ik ben een druggebruiker	91
4.2.2 Het verloop van de drugsloopbaan rechtvaardigen	98

4.2.2.1	Hoe ben je verslaafd geraakt?	98
4.2.2.2	Waarom ben je niet afgekickt?	109
4.2.2.3	Hoe ben je hiv-besmet geraakt?	115
4.2.3	Ethische invulling van de drugsloopbaan	119
4.2.4	Geleefde drugsreligie in een narratief	133
4.2.5	Uitleggen dat je iets uit te leggen hebt	148
4.2.6	Ik ben Bregje, ik ben Brighton, ik ben Remco	152
4.2.7	Vergelijkende analyse	168
4.2.8	Reflecties in dagboeken over het nbi	170
4.3	Samenvatting en conclusies	171

HOOFDSTUK 5

Ik ben trots dat ik nog nooit een vriend heb bestolen!	179
---	------------

De dagboeken

5.1	Dagboeken: verzameling, transcriptie en analyse	179
5.2	Bevindingen analyse dagboeken	183
5.2.1	Introductie van de dagboekschrijvers	183
5.2.2	Eén zelfbeeld overheerst	185
5.2.3	De dagelijkse beslommeringen overheersen	208
5.2.4	Geleefde religie in een dagboek	213
5.2.5	Mogelijke invloed van de onderzoeker op het dagboekverhaal	221
5.2.6	Reflecties tijdens het nbi op bijhouden van een dagboek	222
5.3	Conclusies	224

HOOFDSTUK 6

Zomaar een dak boven je harses	229
---------------------------------------	------------

De kerkdiensten in De Crypte

6.1	Kerkdiensten: verzameling, transcriptie en analyse	229
6.2	De vieringmedewerkers	232
6.2.1	Acceptatie van het drugs-gerelateerde leven	233
6.2.2	Zelfacceptatie stimuleren	241
6.2.3	Conclusies analyse vieringmedewerkers	252
6.3	De bezoekers	253
6.3.1	Humor	253
6.3.2	Serieuze opmerkingen tijdens het nieuws en de liederen	265
6.3.3	Opmerkingen tijdens het verhaal en de discussie	270
6.3.4	Gebeden	280
6.3.5	Opmerkingen over De Crypte in nbi's en dagboeken	284
6.4	Conclusies	285

HOOFDSTUK 7

Drugs, leven en religie 289

7.1 Verschillende bronnen, één beeld 289

7.2 Bijdrage aan de geleefde religie-benadering 297

SAMENVATTING

Ik ben een druggebruiker, maar wel een fatsoenlijke! 305

Religie en normen en waarden in de levensverhalen van mensen in de Amsterdamse drugscene

SUMMARY

I'm a drug user, but a decent one! 315

Religion, and norms and values in the life stories of persons at the Amsterdam drug scene

Literatuur 325

BIJLAGE 1

Slang en begrippen 335

BIJLAGE 2

Transcriptieregels 341

BIJLAGE 3

Drugspastoraat Nieuwsblad, het kerkblaadje van het Drugspastoraat 345

Gebruikte afkortingen

AA	Anonieme Alcoholisten
ANWB	Algemene Nederlandse Wielrijdersbond
CIA	Central Intelligence Agency
CGT	Constructivistische Gefundeerde Theorie
D.I.S.C.	Drugs Informatie- en Service Centrum
DPA	Drugspastoraat Amsterdam
GAK	Gemeentelijke Arbeids Kantoor
GDA	Gemeentelijke Dienst Amsterdam
GGM	Geestelijke Gezondheid voor alle Mensen
GG & GD, GGD	Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst
GT	Gefundeerde Theorie
GVB	Gemeente Vervoer Bedrijf
Havo	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HvB	Huis van Bewaring
Hiv	Humaan immunodeficiëntievirus
HVO	Huis voor Onbehuisden
Mavo	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MDHG	Medische Dienst Heroïne Gebruikers
ME	Mobiele Eenheid
nbi	narratief-biografisch interview
NTR	Nederlandse Publieke Taakomroep
OGGZ	Openbare Geestelijke Gezondheidszorg
OGT	Objectivistische Gefundeerde Theorie
O.W.V.	Om de Week Vieringen
OZ100	Oude Zijds 100
QDA	Qualitative Data Analysis
SDI	Stichting Drugs Informatie
VPRO	Omroepvereniging VPRO

Woord vooraf

Tijdens mijn dissertatiewerkzaamheden dagdroomde ik vaak dat er op de dag van mijn promotie buiten de zaal een draaiorgel zou staan. Het liefst *De Zwarte Dorus*. Het zou mij niet te ver gaan als het binnen zou staan, maar de beheerder van het gebouw waarschijnlijk wel. Na het “hora est” brengt het orgel het refrein van het lied ‘Ik zie een ster’ ten gehore, keihard en wel twintig keer zodat we het binnen kunnen horen: *Ik zie een ster/ hij staat nog ver/ maar strakjes komt-ie dichterbij*.

Dat lied, uit 1974, is samen met *Honkie-tonkie pianissie op je sinaasappelkissie*, uit hetzelfde jaar, mijn eerste muzikale herinnering. Wat heb ik vaak verlangd naar het dichterbij komen van die ster tijdens mijn dissertatiewerkzaamheden. Wat een werk moest er verzet worden voor het echt nabij was, voor de dissertatie een feit was. Wat ben ik onder de indruk geraakt van mijn eigen doorzettingsvermogen.

In elke familie worden verhalen verteld. Mijn vader zaliger was een meester verteller. Wat luisterden we ontzettend graag naar zijn verhalen. Mijn broer Remmert glunderde, mijn zusje Francien ook en mijn broertje Elwert wreef als kind, maar ook als volwassene, zelfs in zijn handen wanneer mijn vader op het punt stond te gaan vertellen. Van dit enthousiasme was ook sprake bij de rest van de familie toen die werd uitgebreid met Tiemen, Ingeborgh, Koen, Eva, Saar en Francien. Een familie is een narratieve omgeving waarin verhalen verteld worden. Welke en hoe verschilt per familie. Sommige soorten van verhalen zijn misschien wel bijzonder gewenst, andere niet populair of misschien wel taboe.

In mijn familie worden onder andere verhalen verteld over doorzetten. Naast twee broers heb ik een jongere zus: Francien. Op haar negende werd bij haar een hersentumor geconstateerd. De tumor en de bestraling ervan hebben ontzettend veel schade toegebracht aan haar lichaam en haar hersenen. Ze beseft maar al te goed wat haar is overkomen en wat de gevolgen daarvan zijn. Ze weet op geweldige en indrukwekkende wijze haar leven te leven en erover te vertellen. Soms met een traan, vaak ook met een lach. Met humor heeft ze mij ondersteund tijdens mijn dissertatiewerkzaamheden. Zie een van haar vele briefjes.

Helaas, ze maakt de promotie niet mee. Ze is in 2021 overleden en mijn vader in 2019.

Mijn vader Jannes en moeder Janny zijn beide kinderen van boerenarbeiders uit het Groninger Hogeland. Het levensverhaal van mijn vader is een doorzettingsverhaal. Hij wilde niet bij een boer werken maar de groente- en fruithandel in. Nadat hij op zijn

Hoi Greta
 Hier een nieuw en een
 bekend smaakje thee
 probeer ze maar en ik
 hoor het wel.
 Zet hem op netjes studie
 mijn jufke ligt al bij de
 stomeas.
 daai
 Francien

veertiende op de vuilnisbelt van Westeremden een weegschaal voor baby's vond, begon hij. Hij ging aan de slag als venter met een handkar, de gevonden weegschaal en een paar kisten fruit. Zijn carrière als koopman was begonnen. Geen makkelijke weg, de eerste van de familie die een andere keuze maakt. Wat heb ik hier een steun aan gehad toen ik als eerste van de familie aan een universiteit ging studeren én ook nog promoveren. Hij ging venten en op de markt staan. Op de markt van Uithuizen heeft hij samen met mijn moeder zeker 54 jaar gestaan en hebben ze nog geen 54 keer gemist in al die jaren. Over doorzetten gesproken.

De moeder van mijn moeder is mijn oma Geertruida Sietsema-Martens. Ik ben naar haar vernoemd. Ze liep als kind langs de deuren, vragend om geld. Haar vader bespeelde dan hun draaiorgel, *De Zwarte Dorus*, door aan de kruk te draaien die de rol in beweging bracht. Veel geld werd er niet gegeven wanneer ze aanbelde. Ze vertelde dat ze al blij was als er een voordeur werd opengedaan, zodat ze de warmte kon voelen. Letterlijk en figuurlijk. Veel werd er ook niet gekocht wanneer ze met galanterie langs de deuren gingen. Ze vertelde ons vaak hoe ze eens bij een huis een appelboom had gezien waar al veel appels vanaf waren gevallen en in de sloot voor het huis lagen. Toen ze de galanteriewaren thuis had gebracht ging ze 's avonds stiekem naar het huis terug om ongezien de appels uit de sloot te vissen. Lekker dat die waren! Wanneer ze ervan vertelde proefde je de appels.

Na de lagere school gaat ze bij een boer aan het werk. Net als mijn andere grootouders. Voor veel meiden betekende dat in die tijd een interne betrekking bij een boer. Oma Sietsema heeft me hierover geschreven:

Toen ik 14 jaar was kreeg ik een betrekking voor dagmeisje. Daar heb ik maar een half jaar geweest. Die boer wou dat ik bij zomerdag ook bij hem op t land werken zou. Dat wilde ik niet. En kreeg een andere betrekking in Valom achter in de polder van Uithuizen. Daar ben ik 6 jaar gebleven. Het was toen bij nou wel een heel andere tijd. Ik mocht niet bij hun op WC maar in de schuur en daar zat geen deur voor. En toen hadden zij wel 10 arbeiders. Dan begrijp jij wel hoe ik me soms voelde. Ik kreeg als eerste jaar f150,- gulden per jaar. En de laatste jaar f200 gulden. Naast mij diende ook een meisje van 15 jaar. En die zocht mij op. Waar ik nog Dankbaar voor ben. Want ik had toch zoo'n heimwee. Zij was een uit een gezin van 18 kinderen.

Ik heb hier verhalen over mezelf en over enkele familieleden weergegeven die over doorzetten gaan. Die verhalen hebben in deze context van een woord vooraf mijn voorkeur. Een andere keuze had evengoed gemaakt kunnen worden: verhalen over tegenslag, teleurstelling, pionieren, arbeidsethos, de moed verliezen en ergens toch telkens weer de kracht vinden om er weer tegen aan te gaan.

Wanneer we van ons leven vertellen maken we keuzes. We selecteren wat we willen vertellen en we beslissen hoe we het willen vertellen. Levensverhalen zijn voor ons zelf van wezenlijk belang. Ze geven vorm en inhoud aan ons leven: hoe we erop terugkijken, hoe we in het leven staan, hoe we onszelf zien en hoe we betekenis geven aan ervaringen en gebeurtenissen.

Wat vertellen mensen die verslaafd zijn aan drugs over hun leven? Hoe doen ze dat? En welke rol speelt religie daarin? Deze vragen werden voor mij prangende vragen toen ik eerst als vrijwilliger en later als geestelijk verzorger in de drugscene van Amsterdam werkte en de verwoestende uitwerking van drugs van dichtbij meemaakte. Maar ook de levenslust zag en de humor. Een religiewetenschappelijk onderzoeks-idee was geboren.

Veel mensen ben ik dank verschuldigd die me op de een of andere manier hebben geholpen bij het gestalte geven van mijn idee. Ulrike Popp-Baier en Theo Witvliet zagen heil in mijn onderzoeks-idee. Beiden dank ik hartelijk voor hun begeleiding. Ulrike was erbij vanaf het begin tot het eind! Theo was bovendien een mentor, dank daarvoor! Ineke Eisberg hoort op een bijzondere manier ook in deze rij thuis, dank! Gerard Wiegers, dank ik hartelijk voor de geweldige begeleiding vanaf 2016 tot en met de finish!

Alle mensen die hebben meegewerkt aan het onderzoek, die me hun levensverhaal wilden vertellen, bedankt voor jullie vertrouwen en medewerking! Met meer dan honderd mensen heb ik een afspraak gemaakt, wat bijzonder! Dank!

Voor de gesprekken met de mensen die geen eigen huis of eigen kamer hadden kon ik terecht bij de Zusters Augustinessen aan de Warmoesstraat. Dankzij de Zusters maken zij ook onderdeel uit van dit onderzoek. Bedankt voor jullie gastvrijheid!

Dank ook aan de vieringmedewerkers en bezoekers van de kerkdiensten in de Petrus en Paulus Crypte voor jullie vertrouwen en medewerking! En er achttien diensten opgenomen konden worden voor dit onderzoek.

Toen ik het bestuur van het Drugspastoraat vertelde van mijn onderzoeks-idee werd het met enthousiasme ontvangen.

Vele fondsen hebben me financieel ondersteund waarmee ik het uittypen van alle levensverhalen, dagboeken en kerkdiensten kon uitbesteden, waarvoor mijn hartelijke dank! Ik wil graag noemen: De Zusters van Liefde van Jezus en Maria, Stichting Porticus – Stichting Wilcordia, Maurits van Kattendijk Stichting, Stichting Aanpakken, het Kansfonds (voorheen Stichting Katholieke Noden) en het Aidsfonds. Maaike en Muriel hebben alle data getranscribeerd, dank daarvoor!

De Amsterdam Institute for Humanities Research (AIHR) dank ik hartelijk voor het researchbudget voor buitenpromovendi.

Mijn collega's Annabeth Bosman, Michaël Kruiper en Justin Spoor, overige collega's (van de Mens & Maatschappij werkkamer, zoals Jelte Posthumus) en leerlingen van het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen dank ik hartelijk voor hun interesse.

Graag noem ik ook André van den Bor. Dank voor je interesse en bemoediging, doorspekt met humor en relativering, tijdens die moeizame laatste periode en voor het geweldige idee voor een studieverlof.

Het bestuur van de Vereniging van Vrijzinnige Protestanten in de provincie Groningen dank ik hartelijk voor het studieverlof(!) en samen met de leden voor jullie niet aflatende interesse.

Bella en Mia, wat is het fijn wanneer jullie bij ons logeren!

Ria bedankt!

In het zicht van de haven werd ik geattendeerd op Dorrit van Dalen voor de punten en de komma's. Dorrit, je bleek ook een coach. En wat voor een, dank!

Betty Pluim, dank voor je 'rode pen' bij mijn summary.

Riemer Knoop, dank voor je waardevolle adviezen omtrent het drukken en uitgeven van mijn dissertatie.

Verder dank aan alle mensen die me op welke wijze en in welke vorm dan ook hebben geholpen, gesteund, gestimuleerd en geadviseerd tijdens mijn dissertatiewerkzaamheden! Dus ook de vriendinnen (die misschien niets met het onderwerp hadden of hebben of mijn drive snapten – ik vaak ook niet -) die geïnteresseerd bleven!

Met bovenstaande wil ik alle mensen met ambitie en een weinig geschoolde of niet academische achtergrond, een hart onder de riem steken.

Ik draag deze dissertatie op aan mijn allerliefste dochter Francien!

Maart 2025, Greta G.F. Huis

Inleiding

Levensverhalen van mensen die drugs gebruiken (vooral heroïne en cocaïne), daar draait het om in dit onderzoek. Het is gebruikelijk om vier niveaus van druggebruik te onderscheiden.² Het eerste niveau is experimenteel gebruik. Hiervan is sprake wanneer een persoon een tot drie keer drugs gebruikt en daarna stopt. Op het tweede niveau bevindt zich de gelegenhedsgebruiker die gedurende een bepaalde periode een à twee keer per maand drugs gebruikt. Regulier gebruik is het derde niveau. Iemand gebruikt gedurende een zekere periode een à twee keer per week drugs. Tenslotte is er de persoon die compulsief drugs gebruikt. Hij of zij gebruikt dagelijks, soms meerdere keren per dag, drugs. Hierdoor domineren drugs en het verkrijgen ervan het leven. Bij de mensen uit dit onderzoek is sprake van het vierde niveau. Zij zijn verslaafd aan drugs. In Nederland waren er in 2008 bijna 18.000 mensen die compulsief drugs gebruiken. De levensverhalen uit dit onderzoek zijn verzameld onder de mensen die actief zijn in de Amsterdamse drugsscene. In Amsterdam waren in 2009 zo'n 3.000 personen verslaafd aan drugs.³

In de jaren 1993-1995 was ik vrijwilliger en vervolgens werkte ik jarenlang als geestelijk verzorger in de drugsscene in Amsterdam. Ik merkte dat religie een rol speelde voor de zwaar verslaafde mensen die ik kende, maar ik zag ook dat ze, gechargeerd gezegd, alles doen wat God verboden heeft. De vraag drong zich dus op wat religie precies voor deze mensen betekende. Speelde religie een wezenlijke rol voor hen en zo ja, ervoeren ze die rol dan als ondersteunend of oordelend, als positief of negatief, of had religie nog een andere betekenis voor hen, die ik niet zag?

Dit onderzoek valt binnen het vakgebied religiewetenschappen. De onderzoeksvraag is: Hoe reflecteren mensen uit de Amsterdamse drugsscene op hun leven en welke rol speelt religie daarin? Daarbij is gekozen voor een breed begrip van religie of spiritualiteit, dat zowel de tradities van 'de wereldreligies' omvat – waarbij het vooral om de christelijke religie gaat – als alternatieve noties van transcendentie of het bovennatuurlijke. Er wordt hier dan ook geen onderscheid gemaakt tussen religie en spiritualiteit.

Onderzocht wordt welke functie en betekenis religieuze gedachten, gevoelens of ervaringen kunnen hebben in levensverhalen, dagboeken en kerkdiensten. In dit onderzoek wordt de *lived religion*⁴, de geleefde religie bestudeerd van mensen die verslaafd zijn aan drugs. Er wordt gekeken naar hun geleefde religie in hun alledaagse context, waarin religie misschien niet zo prominent aanwezig is. Het antwoord op de hoofdvraag voor

² Govert Frank van de Wijngaart, *Competing perspectives on drug use: The Dutch Experience*. Swets and Zetlinger, 1991, 69.

³ M.W. van Laar, A.A.N. Cruts, M.M.J. van Ooyen-Houben e.a., *Nationale Drug Monitor: Jaarbericht 2010*. Trimbos-instituut, 2011, 89-90. Er is geen vermelding van de geslachtsverhouding.

⁴ Meredith B. McGuire, *Lived religion: Faith and practice in everyday life*. Oxford University Press, 2008.

alle drie de datasoorten samen is: 'Ik ben een druggebruiker, maar wel een fatsoenlijke!' En het antwoord op de deelvraag (van de levensverhalen) is: Voor 'een druggebruiker' met 'een drugs carrière' is religie in het algemeen een positieve en constructieve ervaring.

Mensen met een verslaving hebben geen gebrek aan aandacht uit de wetenschap. In veel onderzoek zijn vooral de drugs, het gebruik of de (vroegere) verslaving het onderwerp. Maar er is relatief weinig onderzoek gedaan naar de mensen zelf, naar hoe zij reflecteren op zichzelf en op hun leven in een levensverhaal. Er zijn wel studies waarin personen die verslaafd zijn aan drugs is gevraagd hun levensverhaal te vertellen (Rosenbaum; Prins; Sremac) maar hierbij staan de levensverhalen vooral ten dienste van de drugs-gerelateerde onderzoeksvragen of delen uit het leven (Biernacki; Blok).⁵ Er is in deze studies ook weinig aandacht voor de rol van religie.

In dit onderzoek staan de levensverhalen van 43 mensen uit de Amsterdamse drugscene centraal. Zij hebben tijdens een narratief-biografisch interview hun levensverhaal verteld en na afloop is hen gevraagd om gedurende een half jaar een dagboek bij te houden. Tien van de geïnterviewden hebben dat inderdaad gedaan. Met dagboeken wordt een andere, misschien meer intieme manier om op het eigen leven te reflecteren, toegevoegd aan dit onderzoek. Mensen structureren hun dagelijkse ervaringen in een persoonlijk medium, waardoor het dagboek een intiem karakter kan krijgen.

De levensverhalen en dagboeken zijn biografische datasoorten. Daarnaast is gewerkt met data verzameld tijdens de Oecumenische kerkdiensten van het Amsterdamse Drugspastoraat. Ze lijken op het eerste gezicht misschien een vreemde eend in de bijt van dit onderzoek. Deze kerkdiensten lijken wel en niet op reguliere kerkdiensten. Er wordt gezongen, voorgelezen uit de Bijbel, er is een korte exegese en er wordt gebeden. Verschillende vieringmedewerkers (ook voorgangers genoemd) gaan voor tijdens een dienst. De sfeer is informeel. In de diensten worden naar aanleiding van de exegese twee vragen geformuleerd, die vaak over het leven gaan en waarover uitvoerig wordt gediscussieerd. Zo wordt er in deze bijzondere setting van een kerkdienst met een dynamiek tussen de voorgangers en de bezoekers en de bezoekers onderling, gereflecteerd op het leven. Gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld tijdens achttien kerkdiensten van het Drugspastoraat.

De drie datasoorten in dit promotieonderzoek zijn dus: 1. narratief-biografische interviews (levensverhalen), 2. persoonlijke documenten (dagboeken) en 3. observaties gedaan tijdens kerkdiensten. Elke datasoort correspondeert met specifieke onderzoeksvragen.

⁵ Marcha Rosenbaum, *Women on Heroin*. Rutgers University Press, 1985; E. H. Prins, 'Maturing out: An empirical study of personal histories and processes in hard-drug addiction' (diss. Erasmus Universiteit Rotterdam, 1995); Srdjan Sremac, 'Addiction and spiritual transformation: An empirical study on narratives of recovering addict's conversion testimonies in Dutch and Serbian contexts,' *Archive for the Psychology of Religion* 35, no. 3 (2013): 399-435.; Patrick Biernacki, *Pathways from heroin addiction*. Temple University Press, 1986; Gemma Blok, *Ziek of zwak: Geschiedenis van de verslavingszorg in Nederland*. Uitgeverij Nieuwe Zijds, 2011.

De vragen ten aanzien van de narratief-biografische interviews zijn:

- Hoe vertellen mensen uit de Amsterdamse drugscene hun levensverhaal?
- Welke rol speelt religie in hun levensverhaal?

De onderzoeksvragen ten aanzien van de persoonlijke documenten luiden:

- Hoe schrijven de dagboekauteurs over hun leven?
- Welke rol speelt religie in deze dagboeken?

Wat de kerkdiensten betreft zijn de vragen:

- Hoe participeren de vieringmedewerkers in de diensten van het Drugspastoraat?
- Hoe participeren de bezoekers?

De methode die gebruikt wordt om bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden en een theorie te vormen, is de Grounded Theory (Gefundeerde Theorie) benadering, die ontwikkeld werd door Barney G. Glaser en Anselm L. Strauss. Het is een geschikte onderzoeksstrategie voor biografische data die zijn verkregen met behulp van open vragen. (Wil je me je levensverhaal vertellen? Wil je gedurende zes maanden een dagboek bijhouden?) En die biografische data worden geanalyseerd met open onderzoeksvragen.

Deze studie valt uiteen in twee delen. De hoofdstukken vier tot en met zes behandelen de antwoorden op de drie onderzoeksvragen. De eerste drie hoofdstukken zijn voorbereidend: zij gaan in op de context van het onderzoek, de gevolgde onderzoeksstrategie en het theoretisch kader.

Het eerste hoofdstuk begint met een korte uiteenzetting van de aanloop naar dit onderzoek. Het idee voor dit onderzoek is ontstaan toen ik als geestelijk verzorger werkzaam was bij het Drugspastoraat van Amsterdam. Het vooronderzoek begon ik met het lezen van het boek *De Nachtuil: Dagboek van een Heroïnehoer* van Brigitte K. uit 1995 dat ik met behulp van de Gefundeerde Theorie heb geanalyseerd. Het doel van de analyse was om ervaring op te doen met het werken met deze onderzoeksstrategie. Vervolgens is een studie opgezet met twee datasoorten: narratief-biografische interviews en dagboeken. Volkert Hoogstra en Reinier Brandsma is om medewerking gevraagd. Volkert en Reinier waren bekenden van het Drugspastoraat en zwaar verslaafd aan drugs. Beiden hebben hun medewerking verleend. Beide levensverhalen zijn vervolgens met behulp van de Gefundeerde Theorie geanalyseerd. De ervaringen en inzichten uit het vooronderzoek hebben geleid naar de uiteindelijke religiewetenschappelijke opzet.

Omwille van de anonimiteit is voor alle mensen die hebben meegewerkt aan dit onderzoek een gefingeerde voornaam en achternaam gebruikt. De weergave van de data is waar nodig en voor zover mogelijk geanonimiseerd. Letterlijke fragmenten worden met verwijzing naar de paginanummers in de transcriptieversie weergegeven.

De levensverhalen, dagboeken en kerkdiensten zijn verzameld in een periode waarin er in Amsterdam sprake was van een straatdrugscene. De geschiedenis van deze scene gaat terug op de jaren '60. Voor een goed begrip van de context van het onderzoek is daarom een historische beschrijving van de Amsterdamse drugscene noodzakelijk. In de Amsterdamse drugscene is het Drugspastoraat actief, een christelijke organisatie. De geschiedenis van deze organisatie wordt ook beschreven. Met beide beschrijvingen krijgt het onderzoeksveld context en profiel.

Hoofdstuk 2 is gewijd aan de gekozen onderzoeksstrategie, de Gefundeerde Theorie van Barney G. Glaser en Anselm L. Strauss. In hoofdstuk 3 worden het theoretisch kader gepresenteerd en worden de drie datasoorten voorzien van een theoretische achtergrond. In narratief-biografische interviews, dagboeken en kerkdiensten reflecteren mensen op hun leven. Ze vertellen en schrijven hierover aan de hand van verhalen. Verhalen zijn onmisbaar om onszelf en het leven te begrijpen. Verhalen een dergelijke cruciale en wezenlijke betekenis toekennen, wordt de narratieve benadering genoemd. De functie en betekenis van religie in deze verhalen wordt onderzocht waarbij er gebruik wordt gemaakt van het interpretatieve concept 'geleefde religie', zoals Meredith McGuire dat hanteert. Het hoofdstuk eindigt met een paragraaf over eerdere drugs-gerelateerde studies waarvoor de Gefundeerde Theorie methode en biografische data zijn gebruikt, om aan te geven hoe dit onderzoek daarop voortbouwt, maar zich ook onderscheidt.

In de hoofdstukken 4, 5 en 6 worden de resultaten van het verzamelen van de verschillende data gepresenteerd. In hoofdstuk 4 zijn dat narratief-biografische interviews (levensverhalen), in hoofdstuk 5 persoonlijke documenten (dagboeken) en in hoofdstuk 6 observaties (tijdens kerkdiensten van het Drugspastoraat). In alle drie de hoofdstukken wordt begonnen met een verslag van de wijze waarop de data zijn verzameld en geanalyseerd. Vervolgens worden de resultaten van de analyse van de afzonderlijke datasoorten uiteengezet. Deze uiteenzettingen geven antwoord op de specifieke onderzoeksvragen.

In hoofdstuk 4 worden de onderzoeksvragen bij de narratief-biografische interviews beantwoord. Hoe vertellen mensen uit de Amsterdamse drugscene hun levensverhaal? Welke rol speelt religie in deze levensverhalen? De antwoorden geven inzicht in de wijze waarop de vertellers van de levensverhalen tegen hun eigen geschiedenis aankijken en welke functie en betekenis religieuze gedachten, gevoelens of ervaringen in de reflectie op het leven hebben. In hoeverre is er bijvoorbeeld sprake van ethiek en normbesef in de levensverhalen? Het stereotype beeld van 'druggebruikers', 'verslaafden' of 'junkies' is immers dat daar geen sprake van is; 'ze stelen zelfs tassen van oude vrouwen'. Vertellen de interviewpartners van religieuze gedachten, gevoelens of ervaringen in relatie tot drugs, druggebruik en het jarenlang verslaafd zijn aan drugs? Of doen ze dat juist niet?

Hoofdstuk 5 biedt een analyse van de dagboeken. De onderzoeksvragen zijn: Hoe schrijven de dagboekauteurs over hun leven gedurende een half jaar? Welke rol speelt religie in deze dagboeken? Het analyseresultaat geeft inzicht in de onderwerpen waarover geschreven wordt en welke rol religie speelt. Schrijven de dagboekhouders over 'het hosselen'? Hosselen is het verkrijgen van geld en het scoren van drugs. Hoe wordt daarover geschreven? Is het gebruiken van drugs of het effect onderwerp van de dagboek aantekeningen? Reflecteren de schrijvers op zichzelf in relatie tot deze genoemde activiteiten en worden daarin ook religieuze gedachten, gevoelens of ervaringen betrokken?

Hoofdstuk 6 draait om de beantwoording van de onderzoeksvragen bij de kerkdiensten van het Drugspastoraat. Hoe participeren de vieringmedewerkers en de bezoekers van de kerkdiensten? De kerkdiensten zijn gekozen vanuit een interesse in met name 'de discussie'. De reden is dat tijdens dit programma onderdeel de voorgangers en de bezoekers naar aanleiding van de vragen van de voorgangers, met elkaar in gesprek gaan.

Hoe reflecteren de voorgangers op de levens van de bezoekers en welke functie hebben religieuze gedachten, gevoelens of ervaringen in de gesprekken? Blijkt uit hun woorden en handelen een gedeelde visie op de kerkbezoekers? Sluit die aan bij de visie van de kerkbezoekers zelf? Wat is uit de participatie van de bezoekers af te leiden over de betekenis van religie en de functie van samenkomst in een kerkdienst voor hen? Hoe reflecteren de bezoekers op hun leven in een kerkelijke setting te midden van andere mensen die verslaafd zijn aan drugs en van medewerkers van het Drugspastoraat?

In het laatste hoofdstuk worden de resultaten uit de hoofdstukken 4, 5 en 6 met elkaar vergeleken. Bovendien wordt gekeken in hoeverre er vanuit de drie invalshoeken van de drie datasoorten één antwoord kan worden gegeven voor de wijze waarop mensen die dagelijks drugs gebruiken reflecteren op het leven en op de rol van religie daarin. Afsluitend wordt de bijdrage van dit onderzoek aan de geleefde religie-benadering uiteengezet.

Er zijn drie bijlagen. Bijlage 1 bestaat uit een lijst met uitleg van de gebruikte slangwoorden uit de Amsterdamse drugscene. In deze bijlage staan ook toelichtingen bij de diverse drugs en de wijzen van gebruik. Alle datasoorten zijn uitgetypt. Hiervoor zijn transcriptieregels opgesteld die in bijlage 2 zijn opgenomen. Bijlage 3 is een illustratie van het kerkblad van het Drugspastoraat.

De data voor dit onderzoek zijn opgenomen toen er in Amsterdam nog een grote straatdrugscene in de binnenstad was. Ze geven een bijzonder stukje geschiedenis van de scene weer, hoe er op het leven in die scene werd gereflecteerd en welke normen en waarden daarbij een rol speelden. Deze studie is dus in drie opzichten aan ruimte en tijd gebonden. In ruimte: zij beperkt zich tot de drugscene in de Amsterdamse binnenstad. In tijd: de levensverhalen, dagboeken en kerkdiensten dateren van rond de eeuwwisseling. Naar schatting heeft driekwart van de mensen van de drugscene wel eens een

kerkdienst van het Drugspastoraat bezocht.⁶ De deelnemers aan het onderzoek zijn bekenden van het Drugspastoraat. De analyseresultaten geven dus een beeld van de wijze waarop zwaar verslaafde mensen uit de Amsterdamse drugscene reflecteren op hun leven en de functie en betekenis van religieuze gedachten, gevoelens of ervaringen daarin.

⁶ Gerard van den Boomen, *De Crypte is onze kerk: Tien jaar drugspastoraat*. Uitgeverij Meinema, 2000, 118.

HOOFDSTUK 1

Het onderzoeksveld: een verkenning

Dit hoofdstuk is een eerste kennismaking met het onderzoeksveld. De aanloop naar het onderzoek is onderwerp in de eerste paragraaf. In de tweede paragraaf wordt de context van het onderzoeksveld uiteengezet.

1.1 De aanloop

Sinds het begin van de jaren '90 werkte ik bij het Drugspastoraat in Amsterdam. In 1993 werd ik lid van de pastoraatgroep, nadat ik al een tijd vieringmedewerker was. Dit was vrijwilligerswerk. In 1996 werd ik geestelijk verzorger bij het DPA. Verplichte leeskost voor geestelijk verzorgers van het Drugspastoraat is onder andere het tijdschrift *Mainline*, dat zich richt op mensen die dwangmatig drugs gebruiken.⁷ In de jaren '90 verschenen hierin regelmatig bijdragen uit het dagboek van "Brigitte", die later zijn gebundeld in *De Nachtuil: Dagboek van een Heroïnehoer*.⁸ De verhalen in die bundel heb ik kwalitatief geanalyseerd volgens de Gefundeerde Theorie methode van Anselm L. Strauss en Barney G. Glaser. De Gefundeerde Theorie methode bleek zeer geschikt voor de analyse van persoonlijke documenten en voor het formuleren van open onderzoeksvragen. Op grond daarvan is vervolgens een proefproject, een verkenning, opgezet. Deze verkenning had drie doelen: oefenen met onderzoek op basis van de Gefundeerde Theorie strategie, oefenen met het narratief-biografische interview als onderzoeksmethode en antwoord krijgen op de vraag of de interviewpartners een dagboek zouden kunnen bijhouden. De vraag was of mensen over wie het onderzoek gaat – mensen uit de drugscene van Amsterdam – en ikzelf met de verschillende methoden uit de voeten zouden kunnen, en of ze voldoende data zouden opleveren. Een van de bevindingen was dat mensen die ik interviewde, en die mij al kenden als pastor, het verwarrend vonden om nu met mij als onderzoeker te spreken. In het vervolg van het onderzoek heb ik me daarom gepresenteerd als geestelijk verzorger die onderzoek doet.

De verschillende onderzoeksmethoden leveren uiteindelijk drie soorten data op: gegevens uit narratief-biografische interviews, waarin naar het levensverhaal gevraagd wordt, gegevens uit dagboeken en gegevens uit participerende observatie.⁹

⁷ *Mainline* wordt uitgegeven door de Stichting Mainline en verschijnt vier keer per jaar.

⁸ Brigitte K., *De Nachtuil: Dagboek van een Heroïnehoer*. Uitgeverij EPO, 1995.

⁹ Zie 3.2. voor de theoretische noties bij het narratief-biografische interview en voor de persoonlijke documenten.